

Darwinin uskonnollisuudesta

Merja Forssell kirjoitti *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (1/2020) Charles Darwinin merkityksestä uskonnon ja tieteen välisessä vuoropuhelussa 1800-luvulla sekä sen jälkeen. Haluaisin tarkentaen kommentoida Forssellin artikkelin yhtä, joskin varsin keskeistä yksityiskohtaa: kysymystä, milloin Charles Darwinin henkilökohtainen uskonnollinen vakaumus hiipui.

Darwinin uskonnollisuuden selvittämistä hankaloittaa se, että yksityisyyttään varjelevana ja luonteeltaan konflikteja karttavana hän hyvin harvoin puhui julkisesti näistä asioista. Tärkeä lähde on hänen omaelämäkertansa, jonka hän kirjoitti vuonna 1876. Darwin ei ollut tarkoittanut muistelmiin julkaistaviksi, vaan hän kirjoitti ne perhettään, varsinkin uskovaista Emma-vaimoaan varten (Desmond ja Moore, 1992). Ne kuitenkin julkaistiin hänen omaistensa toimesta vuonna 1887, viisi vuotta Darwinin kuoleman jälkeen (suomeksi Darwinin *Elämäni* ilmestyi vasta sata vuotta myöhemmin, eli 1987). Se versio, jonka Darwinin poika Francis lopulta julkaisi, oli Emman toivomuksesta siistitty muutamista uskontoa kritisoivista kohdista.

Muistelmiensa julkaistussakin versiossa Darwin teki kuitenkin selväksi, että hänen kristitty vakaumuksensa alkoi horjua jo varhain. Hän syntyi kristinuskoa tunnustavaan perheeseen ja korosti omaelämäkerrassaan, ettei hän vielä nuoruudessaan epäillyt Raamatun sanaa. On kuitenkin viitettä siitä, että tämä Darwinin elämänsä loppupuolella esittämä väite ei ole täysin totuudenmukainen. Hänen isänsä oli vapaa-ajattelija (Brown, 1986; Desmond ja Moore, 1992), joten nuoren Darwinin kasvuympäristö ei ollut uskonnollisesti ainakaan fundamentalistinen. Darwinin nuoruudesta säilyneet kirjeet viittaavat myös siihen, että hänellä oli jo varhain epäilyjä monien kristinuskon opin-

kappaleiden totuudellisuudesta (Brown, 1986; van Wyhe ja Pallen, 2012). Vaikka Darwin siis epäilemättä olikin elämänsä alkupuolella kristitty, hänen vakaumuksensa tuskin missään vaiheessa oli erityisen jyrkkä. Englannin kirkon jäsenenä Darwin pysyi elämänsä loppuun asti, mutta lopetti kirkossa käymisen. Kun hänen muu perheensä osallistui sunnuntaisin jumalanpalvelukseen, Darwin itse odotteli ulkopuolella; Darwinin kotikylän Downen kirkkoherran tiedetään paheksuneen Darwinin muille seurakuntalaisille näyttämää huonoa esimerkkiä (van Wyhe ja Pallen, 2012).

Milloin Darwin sitten luopui kristinuskosta? Tästä ei ole varmaa tietoa, eikä Darwin välttämättä itsekään osannut siihen vastata, koska kyseessä oli hidas, vähitellen edennyt prosessi. Tässä yhteydessä on huomattava, että Forssellin artikkelissaan siteeraama Darwinin lause ”Missään vaiheessa en hylännyt kristinuskoa ennen kuin täyten neljäkymmentä vuotta” ei ole peräisin Darwinin omaelämäkerrasta. Lause on peräisin englantilaisen sosialistin, Edward Avelingin, pamfletista *The religious views of Charles Darwin* (1883). Darwinia nuorempi Aveling oli vannoutunut ateisti. Hän tapasi Darwinin tämän kotona syyskuussa 1881, hie-man yli puoli vuotta ennen Darwinin kuolemaa, ja he keskustelivat erityisesti uskonnollisuudesta (ja uskonnottomuudesta). Tapaamisen yhteydessä Darwin, Avelingin mukaan, lausui Forssellin siteeraamat sanat. Tämä Avelingin kautta välitetty lausuma on pienoisessa ristiriidassa Darwinin nuoruusvuosien henkilökohtaisessa kirjeenvaihdossa ilmenneen kristinuskoa kohtaan esitetyn skeptisyyden kanssa (ks. yllä). Sitaatti itsessään lienee kuitenkin totuudenmukainen, sillä Darwinin poika Francis, joka oli tapaamisessa läsnä, vahvisti jälkikäteen Avelingin version isänsä sanoista. Se sopii myös yhteen siihen muiden lähteiden perusteella muodostuneeseen käsitykseen, että Darwin oli kristitty nuoruudessaan mutta ei enää keski-ikänsä jälkeen.

Se, että Darwin luopui nuorena kristinuskosta, ei kuitenkaan vielä tarkoittanut, että hän samalla luopui täysin jumaluskosta. Pitkän aikaa Darwin piti itseään teistinä, ja hän yritti sovittaa yhteen uskoa maailmankaikkeutta ohjaaviin korkeampiin voimiin luonnontieteen tulosten, erityisesti oman evoluutioteoriansa, kanssa. Hänen ystäviensä ja

kollegojensa kanssa käymän henkilökohtaisen kirjeenvaihdon perusteella on ilmeistä, että Darwin oli jonkinasteinen teisti ainakin vielä vuoden 1859 paikkeilla, *Lajien synty* -teoksensa julkaisemisen aikoihin (Mandelbaum, 1958; Brown, 1986). Lopulta kuitenkin edes teismi ei enää tuntunut Darwinista tyydyttävältä katsantokannalta. Hänestä tuli agnostikko. Tämän sanan oli luonut vuonna 1869 Darwinin läheinen ystävä, biologi Thomas Henry Huxley, kuvaamaan suhtautumistaan uskontoon, ja Darwin liitti sen nopeasti omaan sanavarastoonsa (Desmond ja Moore, 1992). Hän käytti sitä vuonna 1876 omaelämäkertaansa kirjoittaessaan; siinä hän totesi, ettei pysty valaisemaan kysymystä Jumalan olemassaolosta, joten ”minun on tyydyttävä pysymään agnostikkona” (1987:56). Niin ikään hän korosti olevansa agnostikko eikä ateisti, kun Aveling vuonna 1881 kysyi Darwinilta hänen senhetkistä suhtautumistaan uskontoon (van Wyhe ja Pallen, 2012).

Yhteenvetona voi siis sanoa, että Darwin oli elämänsä alussa kristitty, ja säilyi ainakin jossain määrin tapakristittynä elämänsä loppuun asti. Hän kuitenkin tuskin koskaan oli erityisen vahva uskossaan, ja varhaisella aikuisiällä Darwinin kristinusko korvautui epämääräisemmällä teismillä. Teistinen maailmankatsomus joutui vuorostaan väistymään agnostisismilta Darwinin elämän viimeisinä vuosikymmeninä. Väitteille, joiden mukaan Darwin vanhoilla päivillä ”löysi uskonsa uudelleen”, ei ole löydettävissä tukea.

Kirjallisuus

- Aveling, E. B. 1883. *The religious views of Charles Darwin*. Freethought Publishing Company, London.
- Brown, F. B. 1986. The evolution of Darwin's theism. *Journal of the History of Biology* 19:1–45.
- Darwin, C. 1987. *Elämäni*. (Suom. Antto Leikola.) Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen, Oulu.
- Desmond, A. ja Moore, J. 1992. *Darwin*. Penguin Books.
- Forsell, M. 2020. Pari myyttiä Darwinin uskonnosta. *Tieteessä tapahtuu* 38(1):29–38.
- Mandelbaum, M. 1958. Darwin's religious views. *Journal of the History of Ideas* 19:363–378.
- van Wyhe, J. ja Pallen, M. J. 2012. The 'Annie hypothesis': did the death of his daughter cause Darwin to 'give up Christianity'? *Centaurus* 54:105–123.

HENRY PIHLSTRÖM

Kirjoittaja on biologi ja tutkija Helsingin yliopistossa.